

AUTISMIN KIRJON OPPILAS KOULUSSA

- perustietoa ja apukeinoja koulutielle

**Lauri Haikolan koulu, Sievi
25.2.2015**

Aslak Rantakokko & Ari Inkeroinen

Mistä autismin kirjolla on kyse?

Autismin kirjon oireyhtymät ovat **NEUROBIOLOGISIA KESKUSHERMOSTON KEHITYSHÄIRIÖITÄ**, jotka aiheuttavat vaihtelevia toiminnan esteitä.

Autistisilla henkilöillä **AISTIEN VÄLITTÄMÄ TIETO JA SEN TULKINTA** on yksilöllistä ja tavallisesta huomattavastikin **POIKKEAVAA**
(*jopa 73% lapset ja nuoret /ASD, kaikilla/AS?*)

Autismin kirjioon kuuluvia on Suomessa arvioitu olevan noin **54 000**,
joista autistisia henkilöitä on noin **11 000**.

Autismin kirjioon sisältyy monenlaisia yksilöllisiä oireita –
MYÖS VAHVUUKSIA.

LAPSUUDEN LAAJA-ALAISET KEHITYSHÄIRIÖT = USEIN AUTISMIN KIRJON HÄIRIÖT (ICD-10, WHO 1993)

Lapsuusiän autismi (F84.0). Varhainen alku (alle 3-v), ilmenee triadin kaikilla alueilla.

Epätyypillinen autismi (F84.1). Epätyypillinen alkamisiältään, oireiltaan tai molempien osalta.

Rettin oireyhtymä (F84.2). Erittäin harvinainen, etenevä neurologinen sairaus, joka aiheuttaa monivammaisuutta. Ilmenee lähes yksinomaan tytöillä ja naisilla. Aluksi normaali kehitys, jonka jälkeen opitut puhe-, ajattelu- ja motoriset taidot heikkenevät tai häviävät kokonaan.

Disintegratiivinen kehityshäiriö (F84.3) ”Hellerin oireyhtymä”. Harvinainen, lapsen kehitys normaalia 3-4 –vuotiaaksi, jonka jälkeen seuraa taantuminen. Yleisempää pojilla. Noin vuoden kestävän taantumiskauden jälkeen tilanne yleensä vakiintuu ja päättyy autismia muistuttavaan tilaan.

Älylliseen kehitysvammaisuuteen ja kaavamaisiin liikkeisiin liittyvä hyperaktiivisuus-oireyhtymä (F84.4). Vaikea älyllinen kehitysvamma, kaavamaisia liikkeitä, hyperaktiiv.

Aspergerin oireyhtymä (F84.5). Sosiaalisen vuorovaikutuksen poikkeavuudet ja stereotypiat usein lievempiä, ei kliinisesti merkittävää kielen tai kognitiivisen kehityksen viivästymää.

Muut laaja-alaiset kehityshäiriöt (F84.8). Laaja-alaisia vaikeuksia useilla kehitysalueilla. Yhteistä myös sosiaalisen kanssakäymisen merkittävät heikentymät. ”Vähän sitä, vähän tätä”. Diagnoosi voi täsmentyä iän myötä.

Määrittelemätön laaja-alainen kehityshäiriö (F84.9). Lapsella joitakin autistisia piirteitä, mutta ei sovi suoraan hyvätasoisen autismin tai Aspergerin oireyhtymän määritelmiin.

Prosentteja ja suhdelukuja

Autismin kirjon häiriöitä (ASD) eri tutkijoiden mukaan n. 0,7-1% väestöstä:

- Suomi 6-7/1000 = 30 000 – 54 000 henkilöä?

Poikia diagnosoitu enemmän:

- 2:1 – 6:1, AS jopa 15:1 (Aine 2008)

- 1,8-6,5 kertaa useammin pojilla kuin tytöillä (Johnson & Myers 2007, Mattila ym. 2011)

**Autismia esiintyy kaikilla älykkyyden tasoilla,
myös monien eri sairauksien ja vammojen yhteydessä.**

Lapsuusiän autismista merkkejä jo vauvalla (12-24 kk)

- tutkimukset usein 2-3 v iässä, diagnoosi keskimäärin 3-4 vuoden iässä
(*Fernell & Gillberg 2010*)

Aspergerin oireyhtymässä vauvaikä voi olla tavanomainen

- piirteitä näkyy varhaislapsuudessa, mutta diagnosoidaan usein vasta esikoulu- tai kouluiässä (-> sosiaaliset vaatimukset kasvavat)

Diagnoosiin päädytään usein käyttäytymisen, havainnoinnin ja moniammatillisen työryhmän testien perusteella;

ei röntgen, EEG tai verikoe

-> ei olemassa “parantavaa” lääkettä, pilleriä tai piikkiä

Varhaisen diagnosoinnin merkitys tärkeä:

-> sopeutuminen, kuntoutuminen, elämänhallinta, itsetunto

Mikä ihmeen “autismin kirjo”?

- > autismin vaihteleva ilmiasu, “kasvot”
- > ilmenee älykkyyden kaikilla tasoilla
- > autistisella henkilöllä voi olla hyvät kommunikaatiotaidot
- > ei kapeasti määriteltävä tila -> **YKSILÖLLISYYS!**

Yksi vaiko monta autismia?

Ilmiasuun vaikuttavat mm:

- yksilön temperamentti, älykkyys, psyykkiset voimavarat, oheissairaudet
- kypsyminen, oppiminen (erityisopetuksen, kuntoutuksen ja apuvälineiden saatavuus!)
- kausikohtainen vaihtelu, yksittäiset stressitekijät
- lähi-ihmisten ja yhteiskunnan asenteet

Perinnöllisyydestä

Näyttäisi uusimpien tutkimusten perusteella, että geneettiset tekijät ovat olennaisia!

Susan Folstein & Michael Rutter (1970-luvulla);

- *jos perheessä Ei autistista lasta, niin riski 0,6% (6/1000)*
- *jos perheessä ennestään autistinen lapsi, niin riski 3-10 %*
- *erimunaisilla kaksosilla riski < 10 % (jakavat vain n. puolet geeneistään)*
- *identtisillä kaksosilla riski > 60 %*

Anthony Bailey (2010):

- *identtisillä kaksosilla riski 36-90% (iso vaihteluväli, pienet otokset)*
- *ei yksittäistä "autismigeeniä", vaan useamman yhteisvaikutus (5-20 + ympäristö?)*

Ozonoff & kumpp (2011):

- > vanhemmalla sisarella todettu ASD, riski jopa 18,7% (N=664, 0-36kk ikä)
- > tulos korostaa varhaista tunnistamista ja diagnosointia

Maria Arvio (2015): "lastenneurologi tapaa usein perheen, jonka yhdellä lapsella on ADHD, yhdellä dysfasia, yhdellä Asperger ja yhdellä epäspesifi kehitysvamma"

On välttämätöntä tietää, että...

Autismin kirjolla **komorbiditeetti** on yleistä!

(= liitännäisyys, oheissairastavuus, yhteisesiintyvyys, päällekkäisyys)

Niemelä, Asko 2007, 2009, 2010, 2011

Kielinen, Marko 2005, 2008, 2010, 2012,

Moilanen ym. 2012

Arvio, Maria 2015 (Autismin Talvipäivät, Lahti)

-> merkitys **HUOMATTAVA!**

-> kustannukset, hoito & selviytyminen!

- * **Kehitysvamma 40-80%**
 - * **Kielellinen häiriö 60%**
 - * **ADHD** (lapset ja nuoret n. 40 %)
 - **TIC-oireistoa n. 80 %:lla** (päällekkäin stereotyyppisen käyttäytymisen kanssa. ¼ väestöllä joskus, lapset ja nuoret ASD yli 20%)
-
- * **Touretten oireyhtymä 1/10** (ei "tule ja mene", "on ja pysyy" = erona TIC-oireisiin)
 - * **OCD** (Obsessive Compulsory Disorder; erityisintressien erottaminen pakkoajatuksista/ Aspergerin oireyhtymä? OCD-->negatiivinen – AS-->positiivinen)
 - * **käytöshäiriötä, psykiatrisia oireita (80%) lapset ja nuoret ASD** (yli 40%)
 - * **ahdistuneisuus** (Alidiagnosoitu? Ympäristökijät aiheuttajina? Lapset ja nuoret yli 40 %)
 - * **depressio** (vaikea diagnosoida, AS erityispiirteenä nopea eteneminen ja päättyminen???)
 - * **bipolaari oireyhtymä** (kaksisuuntainen mielialahäiriö)
 - * **eristäytyvä, estynyt, epäsosiaalinen, vaativa** (n. 40 % AS:sta. Pitäisikö dgn erikseen?)
 - * **selektiivinen mutismi** (valikoiva puhumattomuus)
 - * **syömishäiriöt jopa 30%:lla** (anoreksia, bulimia; AS ei laihduta, ei vaan MUISTA syödä)
 - * **unihäiriöt, nukahtamisvaikeudet** (lapset ja nuoret n. 50 %)
 - * **päihteiden käyttö** (EI yleinen ongelma esim. AS:ssa! HUOM. Tosin: TOLERANSSIN kehittyminen nopeastikin)
 - * **oppimisvaikeudet**
 - * **epilepsia (25%)**

Miten autismikirjon pääoireet yleensä ilmenevät?

* **Sosiaalisen vuorovaikutuksen laadulliset poikkeavuudet**

(“erilaisuutta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, etenkin ikäistensä kanssa”)

* **Kommunikaation laadulliset poikkeavuudet**

(“erilaisuutta kielellisessä ja ei-kielellisessä kommunikaatiossa”)

* **Stereotypiat, rajoittuneet, toistavat ja kaavamaiset käyttäytymispiirteet, kiinnostuksen kohteet ja toiminnot**

(“ajattelun ja toiminnan jäykkyyttä, stereotypioita, rajoittunutta, toistavaa ja kaavamaista käyttäytymistä”)

Sosiaalinen vuorovaikutus

Autistinen tai AS-henkilö voi olla:

- **eristäytyvä**: Ei näytä olevan kiinnostusta muita ihmisiä kohtaan.
- **passiivinen**: Ei itse aloita vuorovaikutusta, mutta vastaa siihen
- **aktiivinen ja erikoinen**: Ottaa kontaktia, mutta erikoisella tavalla ja usein yksisuuntaisesti
- **sosiaalisesti jäykkä**: Pystyy vuorovaikutukseen ja hakee sitä, mutta käyttää hyvin niukasti elekieltä, kommunikaatio virallisen tai mekaanisen oloista

KOMMUNIKAATIO

Kommunikaation aste vaihtelee autismin kirjolla suuresti

- *käsitys täysin puhumattomasta autistista on stereotyyppinen*
-

“Piittaamattomuus” kielen sosiaalisista piirteistä

- *kieli on tiedonvälitystä varten tai yksityinen peli, eikä ihmisten välistä ”sosiaalista liimaa”*

- **Kielen konkreettisuus:**

- *merkitykset ymmärretään sellaisenaan, kielikuvien ja sarkasmin taju voi olla vähäinen tai tässä on hitautta*

- **Joillekin kirjoittaminen on luontevampaa kuin puhuminen**

- *kirjoittaminen voi jäädä ainoaksi verbaalisen ilmaisun kanavaksi*

Kommunikaatiosta ja vuorovaikutuksesta

- kaikilla on oikeus kommunikointiin omalla, yksilöllisellä tavallaan
- kaikilla on oikeus saada opetella yksilöllinen keino kommunikoida
- puhumisen “lahja” voi olla “riesa” autismin kirjon henkilön kanssa toimittaessa?
- hyvä vuorovaikutus ja hyvät viestintätaidot ovat olennaisia ihmisen kehityksen, oppimisen, sosiaalisen osallistumisen ja elämänlaadun kannalta!
- (yli)korostuvat nykyelämässä?

Vihjeitä kommunikation ja vuorovaikutuksen tukemiseen...

- vähemmän puhetta, enemmän visuaalisuutta
- selkokielen käyttöä
- sanottavan pohtiminen → mitä sanotaan ja miksi?
- ”tunteen palossa” tapahtunut puhe ja toiminta usein epäonnistuu
- rauhoita tilanne
- hidas prosessointi ja ymmärtämisen vaikeudet
- anna aikaa

MUISTA YKSILÖLLISYYS!

Kieltä käytetään pääosin loogisten sisältöjen välittämiseen, ei juuri koskaan esimerkiksi kielikuviin (*hämmennys, väärinymmärrys*):

- *mulla paloivat hihat*
- *nyt vedät minua nenästä*
- *tuntui siltä, että katse tappaa*
- *sinulla on äitisi silmät*
- *pistele ruokaa poskeen*
- *käy suihkussa*
- *laita lautaset pöytään*
- *voisitko käydä viemässä roskat*
- *olen muuttanut mieltäni*
- *sain päähänpiston*
- *pallotella asialla*

- *ei naureta kuollakseen*
- *ei juosta pää kolmantena jalkana*
 - *ei laiteta murua rinnan alle*
 - *ei oteta härkää sarvista*
 - *ei käännetä veistä haavassa*
 - *ei ammuta kärpystä tykillä*
 - *pupu pöksyissä*
 - *kävele rinnallani*
 - *panin hänelle luun kurkkuun*
- *hän käänsi takkinsa yhdessä yössä*
 - *tein sen pitkin hampain*

Muita piirteitä (1)

Epätavallinen reagointi aistiärsykkeisiin -> “yli- ja aliherkkyydet”, sensorisen integraation puutteet, aistien “yksikanavaisuus”

Tarkkaavuuden ja vireystilan säätelyn vaikeudet -> epätavallinen unirytmii ja nukahtamisvaikeudet

- **ADHD- tai Tourette –tyyliset piirteet** -> lihasnykäykset, pakkomielleisyys, sanallisiin ilmaisuihin “jumittuminen”
- **voimakas reagointi stressaavaksi koetuissa tilanteissa** -> toisaalta ei aina stressiä muille vaikeissa tilanteissa!
- **”stimmaus” / “stimmit” etenkin stressinhallintakeinoina:**
 - heijaaminen, käsien räpyttely, äännähtely, hiusten nyppiminen, esineiden hypistely, maistelu tai haistelu, edestakaisin käveleminen, käsien pureminen...

Muita piirteitä (2)

- tunteiden hienosäätö voi olla vaikeaa

- tunne ei välttämättä eikä aina näy ulospäin
- tunne voi näkyä liiankin voimakkaana tai harhaanjohtavalla tavalla = **tulkinnat** = ongelmat arjessa

Haastavan käytöksen taustalla usein monia syitä, esim:

- aistiärsytys, stressiherkkyys, impulssikontrollin heikkous
- fyysiset terveysongelmat, joista ei pysty kertomaan
- lapsena opitut tavat, jotka muodostuvat aikuisella ongelmaksi
- ikävystyminen, laitospäinen elämä
- reagointia hienovaraiseen kiusaamiseen, syrjintään, alistamiseen ympäristön taholta

Psykologisia ja kognitiivisia teorioita keskustelun pohjaksi

- eivät (enimmäkseen) sulje pois toisiaan, vaan täydentävät ja tarjoavat erilaisia näkökulmia, jotka voivat olla hyödyllisiä erilaisissa tilanteissa
- mikään teoria ei nykyisellään yksin selitä moni-ilmeistä oireyhtymää
- haastavat ainakin osin olemassa olevaa Wingin triadiin pohjautuvaa diagnostiikkaa
- tarkastelevat autismin kirjoa käytännöllisellä tasolla

- 1. Toiminnanohjauksen puutteet**
 - 2. Mielen teorian heikkous**
-
- 3. Keskeiskoherenssin heikkous**
 - 4. Aistitoiminnan häiriö**
 - 5. Kehityksellisen reitin poikkeavuus**
 - 6. Kokevan minuuden puuttuminen**
 - 7. Kerronnallisen kyvyn heikkous**
 - 8. Systemointitaito / ”miehinen” kognitiivinen profiili**
 - 9. Huomion keskittämisen poikkeavuus**
 - 10. Korostunut havaintokyky**

Toiminnanohjauksen pulmia (1)

- oman toiminnan suunnittelu, ohjaaminen, arviointi ja korjaaminen hankalaa
- opittua vaikea yleistää ja siirtää uuteen tilanteeseen
- monen asian samanaikainen tekeminen ja huomion siirtäminen varsinkin käsitteellisesti erilaisten asioiden välillä vaikeaa
- tehtävien aloittaminen ja lopettaminen, sekä siirtyminen tehtävästä toiseen hankalaa
- monivaiheisten tapahtumasarjojen koordinointi ja kontrollointi

Toiminnanohjauksen pulmia (2)

- **toiminnan aloittamisen vaikeus**
”ryhtymisestäymä”
- **oman toiminnan monitorointi puutteellista**
”ajan käsittäminen”
- **lyhyt ”työmuisti”**
”erilainen käyttöjärjestelmä”
- **tarkkaavaisuuden taso vaihtelee huomattavasti**
*(kiinnostuksen kohteet, suoritukseen täytyy keskittyä
AINA TÄYSILLÄ!)*
- **tunteiden säätely**
(pettymykset, viha, huolestuneisuus, halut)

Apua ohjaustilanteisiin:

(Tuula Palomäki-Jägerroos 2006, soveltaen Aslak Rantakokko)

- selkeys ja struktuuri
- ennakointi ja toistuvuus
- toiminnallisuus ja yksilöllisyys
- eri aistikanavien käyttö
- aistiyliherkkyyksien huomiointi
- vahvuuksille rakentaminen, oikea vaatimustaso
- onnistumiskokemusten tuottaminen
- häiriöttömyys, rauhallinen tila (ulkoisten ärsykkeiden minimointi)
- visualisointi (selkokielineen materiaali)
- pilkkominen (vaiheistaminen ohjeistuksessa)

Strukturointi & toiminnan ohjaus

- henkilöiden jäsentämistä

→ oma kuva, vuoronodotuskuva, työvuorokuvat, kotiintulokuvat jne.

- paikan jäsentämistä

→ värikoodit huoneissa, paikoissa, tilojen valokuva ovesa tms.

- tilan jäsentämistä

→ tilan rajaus, virikkeiden vähentäminen, valojen suuntaaminen jne.

- ajan jäsentämistä

→ päiväjärjestykset, työohjeet, toiminnan keston rajaaminen

- toiminnan jäsentämistä

→ toimintaohjeet yksittäiseen tehtävään, asioiden ja toiminnan yksinkertaistaminen

Termin “strukturointi” merkitys:

Structure = rakenne, structuring = rakenteen luominen tai esiintuominen

Jäsentäminen – termiä käytetään jonkin verran synonyyminä

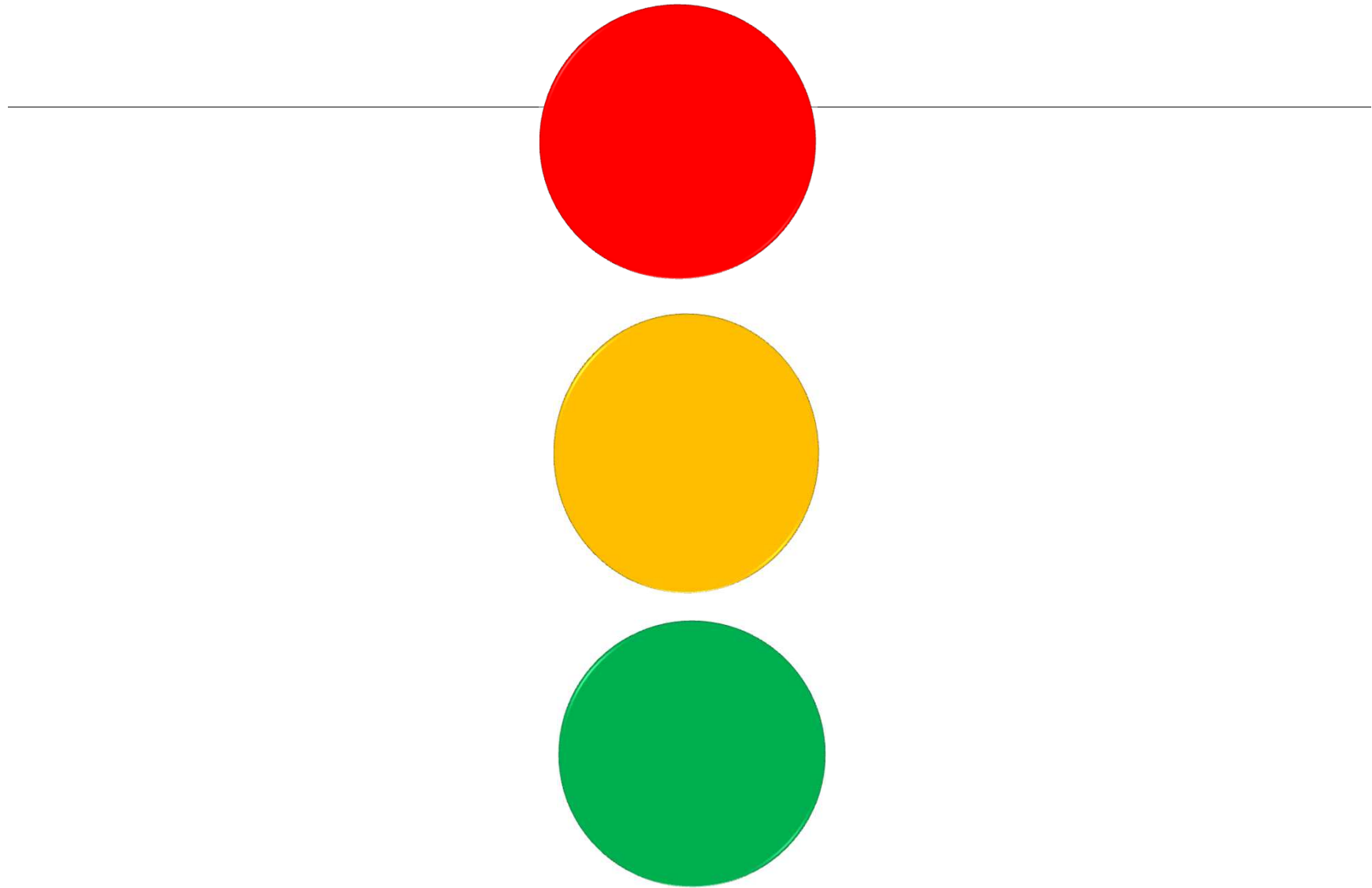
Jonkin ympäristön elementin tai toiminnan *selkiyttämistä*

Autismikuntoutuksen ”strukturi” \approx arkielämän toimintaa helpottava ympäristön tai toiminnan selkiytetty rakenne tai useista tällaisista muodostuva kokonaisuus

Strukturoinnin “avaimet”

Selkeyttäminen, jäsentäminen, rakenteellisuus, suunnitelmallisuus, johdonmukaisuus, rutiini & rytmi

Strukturointia: ”liikennevalot”

Esimerkkejä strukturoinnista:

Strukturointia voi olla pöydän kääntäminen toiseen suuntaan (ympäristön selkeys).

Strukturointia voi olla teipin laittaminen lattiaan (tilan rajaaminen).

Strukturointia voi olla harrastuksen merkitseminen seinäkalenteriin (ajanhallinta).

Miksi strukturointi toimii?

- luo turvallisuutta ja helpottaa sopeutumista muutokseen
- tukee puutteellisia toiminnanohjauksen taitoja
- tukee itsetuntoa ja omatoimisuutta
- korvaa heikkoa oman toiminnan spontaania muistamista
- suuntaa ja keskittää huomiota (johdonmukaisesti)
- auttaa toimimaan tavoitteellisesti
- auttaa havainnoimaan etenemistä asioissa, toiminnassa jne.
- jäsentää väistämättä myös ympäristön ihmisten toimintaa

Mielen teorian heikkous

Mielen teoria = (tavallista heikompi) kyky hahmottaa muiden aikomuksia, havaintoja ja tunnetiloja, jotka poikkeavat omista

Kehittyy poikkeavasti myös muilla erityisryhmillä?

80-luvun puolivälistä asti vaikuttanut, kiisteltykin teoriasuuntaus

Keskeiskoherenssin heikkous

Keskeiskoherenssilla tarkoitetaan kykyä hahmottaa kokonaisuuksia ja yksityiskohtia osana isompaa kontekstia

Kyky erottaa kokonaisuudesta olennaiset asiat

Autismiin näyttää liittyvän taipumus suunnata joskus huomiota yksityiskohtiin kokonaisuuden kustannuksella

Yleistäminen vaikeaa: muutos yksityiskohdassa muuttaa koko kokonaisuuden

Tunteet & Aistit

Autismin kirjon tunnusomaisia piirteitä:

- epätyypilliset tunnereaktiot
- tunteiden ja ilmeiden tunnistaminen vaikeaa
- puutteellinen kyky nimetä tunteita
- huomattavia eroja reagoinnissa vuorokauden mittaan ilman näkyvää syytä
- katsekontaktin puutteellisuus

Tunteet ja aistit jatkuu...

- > autismin kirjon ihmisillä on tunteita, kuten muillakin. He eivät ehkä pysty selittämään, miltä heistä tuntuu.
- > monien autististen ihmisten voi olla vaikea ymmärtää erilaisia tapoja, joilla toiset ilmaisevat tunteitaan.
- > autistiset ihmiset eivät ehkä tiedä, onko toinen ihminen surullinen, iloinen tai vihainen.

TUNNETAITOJEN HARJOITTELEMISESTA, OPPIMISESTA JA OPETTAMISESTA

- * keinoja ja esimerkkejä
- * tunteitoharjoituksia

Tunteesta tunteeseen
– ihmismielen tarinat kuvin ja sanoin

**Tunnetaitojen oppimateriaali kasvatukseen
ja erityiskasvatukseen**
- ohjaajan opas harjoituskirjaan

Kyllikki Kerola, Sari Kujanpää & Anja Kallio

Tukea tunnereaktioiden säätelyyn

- > sosiaaliset tarinat
- > yhteiset sopimukset
- > tiedottaminen erityispiirteistä
- > kirjallisuus
- > tunnemittarit

Aistit autismin kirjolla...

- > ihminen luo käsityksensä maailmasta aistimustensa perusteella, ajattelee ja toimii sen käsityksensä mukaisesti
- > aistitoiminnan erilaisuus ei välttämättä näy ulospäin
- > ulospäin voi näkyä erilainen, erikoinen tai “kummallinen” käytös sinänsä tavallisessa tilanteessa
- > muiden tekemät johtopäätökset ja tulkinnat voivat antaa henkilöstä tai tilanteesta täysin virheellisen kuvan
- > tapa hahmottaa maailmaa vaihtelee myös yksilöiden välillä ja yksilöllä tilanteesta riippuen

Aistitoiminnan häiriö

→ jopa 73%:lla jollain tapaa poikkeavaa aistitoimintaa (Jasmin ym. 2009)

→ “yli- ja aliherkkyyksiä” kaikkein aistien alueilla – tavanomaisten ärsykkeiden kokemista (ajoittain) häiritsevinä tai poikkeuksellisen miellyttävinä

→ vaikeuksia suodattaa oleellisia aistimuksia epäoleellisista

SENSORISEN INTEGRAATION (SI) ongelma: aistimukset eivät jäsenny kokonaisuuksiksi.

→ “yksikanavaisuus” selviytymiskeinona, aistikaaoksen ehkäisyä?

→ synestesia tavallista yleisempää?

Aistitoiminnan erilaisuus?

→ tutkimus, diagnosointi, kirjallisuus ja kuntoutus keskittynyt useimmiten kommunikatioon, sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja haastavaan käyttäytymiseen

→ ihminen luo käsityksensä maailmasta aistimustensa perusteella ja ajattelee ja toimii sen mukaisesti -> maailma “koetaan” aistien kautta; kuulo, näkö, haju, maku, tunto...

→ aistitoimintaan ei kiinnitetä aina tarpeeksi huomiota, koska kokemus on sisäinen?

→ aistit ovat elämässä läsnä 24/7!

Aistit - erityispiirteitä

Sensorisen Integraation häiriö (SI)

Aistimukset eivät jäsenny aivoissa mielekkääksi ja ymmärrettäväksi toiminnalliseksi kokonaisuudeksi

Esimerkiksi sujuva kommunikaatio ja sosiaalinen vuorovaikutus edellyttävät monien eri aistikanavien kautta tulevien aistimusten yhdistämistä ja samanaikaista käsittelyä

Prosopagnosia

(kasvosokeus)

- jotkut eivät tunne edes tutuimpia kasvoja
- jotkut eivät tunne, jos tuttu ihminen on ”väärässä paikassa” tai on muuttanut tavanomaista hius- tai vaatetyyliään
- tunnistamista helpottaa tunnistettavan henkilön tuttu puheääni, kävelytyyli jne. tms.

Erityispiirteitä jatkuu...

- herkkyys informaatiotulvalle:
- autistinen henkilö saattaa reagoida hyvin voimakkaasti tilanteissa, joissa aistikuormitus kasvaa liian suureksi
- reaktiot saattavat ilmetä aivan yllättäen

Aistien yli- ja aliherkkyydet

Saattavat ilmetä vain yhden, mutta yleensä useamman aistin alueella

Vaihtelu saattaa näkyä myös aistin sisällä

Reagointi tiettyyn aistiärsykkeeseen voi vaihdella paljonkin ajallisesti

Vinkkejä pärjäämiseen

→ aistiärsykkeisiin reagoimisen erityisyys ja yksilöllisyys pitää ottaa huomioon

→ apukeinot voivat kohdistua ympäristöön tai yksilöön

Aistiympäristön muokkaaminen sellaiseksi, että se on mahdollisimman vähän kuormittava!

ESIMERKKEJÄ AISTIYLIHERKKYYKSISTÄ

(Huom! Myös **ALI**herkkyyksiä -> maku, kivun tunne jne.)

Hypo- ja hypersensitiivisyys

TUNTOyliherkkyys = vaatetus, korut,
tekstiilit, fyysinen kontakti

yliherkkyys **LIIKEAISTIMUKSILLE** = kulkuvälineet,
huvipuistot

NÄKÖyliherkkyys = kontrastit, kirkkaus ja valoherkkyys,
ruoka lautasella ei-mössönä

KUULOyliherkkyys = taustaäänet, yleinen hälinä,
kova meteli, yllättävät äänet, häiritsevät toistuvat äänet

HAJUyliherkkyys = palaneen käryä,
raikasteet ja sumutteet, hajusteet jne.

ORAALINEN yliherkkyys = ruuan rakenne selkeä,
liittyy enemmän tuntoon kuin esim. hajuun tai makuun

Kehityksellisen reitin poikkeavuus

Autistisen lapsen huomio suuntautuu ihmisten sijasta esineisiin (Minä-Sinä vs. Minä-Se)

Havaittavissa jo alle vuoden ikäisillä

→ eivät suosi ihmiskasvoja

Seurauksena vaikeus hahmottaa itseä ja muita erillisinä, yksilöllisinä ja tahtovina toimijoina

Kokevan minuuden epämääräisyys

Vaikeus hahmottaa itseä kokevana olentona

Puutteita henkilökohtaisessa episodisessa muistissa

(**Episodinen muisti** (myös *episodimuisti*, *tapahtumamuisti* tai *elämäkertamuisti*) on ihmisen säilömuistin osa, johon tallentuu henkilökohtaisia, aikaan ja paikkaan sidonnaisia kokemuksia.

Tapahtumat, joita tarkastellaan ulkopuolisena näyttävät palaavan mieleen paremmin kuin ne, joihin on itse osallistunut aktiivisesti

Autisti tarvitsee jatkuvaa vahvistusta ympäristöstä sosiaalisen minänsä ylläpitämiseksi.

Monet saaneet apua mm. päiväkirjan kirjoittamisesta.

Kerronnallisen kyvyn haasteita

-> vaikeuksia ja haluttomuutta kuvailla menneitä tapahtumia

-> irrallisia, valokuvamaisen tarkkoja muistikuvia, joista ei kuitenkaan muodostu narratiivia

-> puute kerronnallisissa taidoissa estää oppimasta ja jakamasta sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä

-> kerronnallisen kyvyn katsotaan tukevan ajattelua, jota tarvitaan mielen teorian kehittämisessä

Systemointitaito ja ”miehinen” kognitiivinen profiili

- systemointi = kyky nähdä asioiden välisiä yhteyksiä ja niitä hallitsevia sääntöjä ja toimintaperiaatteita ”miehinen” ominaisuus
- empatointi = kyky hahmottaa sosiaalisia vuorovaikutuksia ”naisellinen” ominaisuus

HUOMION KESKITTÄMISEN POIKKEAVUUS

Äärimmäinen taipumus keskittää huomio ”tunneliin”,
jonka määrittää keskeinen mielenkiinnon kohde

Autistinen havaitseminen syvää, mutta kapea-alaista?

Siirtyminen havaintokanavasta toiseen joustamatonta ja
hidasta (syvä vs. laaja huomiokyky)

Korostunut havaintokyky

Huomion kiinnittyminen painottuu automaattisesti yksityiskohtiin

Joutuu ohjaamaan huomion tietoisesti sellaisiin kokonaisuuksiin, joihin toisten huomio kiinnittyy automaattisesti

Ongelmia, koska käsiteltäväksi tulevan informaation suodattaminen puutteellista

Parempi kyky hahmottaa säännönmukaisia rakenteita ja yhteyksiä

Miten sinun arkeesi vaikuttaisi, jos:

- rutiinien ja odotusten muutokset aiheuttavat hämmennystä ja lukkotilanteita
 - lukeminen ja laskeminen onnistuu vain mekaanisesti
 - on kömpelö arkiaskareissa
 - aistiyliherkkyys on voimakasta, jopa kivuliasta
 - vaatteiden vaihtaminen unohtuu eikä ruuanlaitto suju
 - suihkussa käynti unohtuu
- asunnon siivoaminen ei tunnu merkitykselliseltä toiminnolta
 - tuttujen ihmisten ja paikkojen hahmottaminen on vaikeaa
 - virastoasiat ja laskunmaksu eivät suju
 - bussissa liikkuminen tuottaa ongelmia
 - kokoukset ovat stressaavia henkisesti
 - ihmissuhteet puuttuvat tai ovat jatkuvien ristiriitojen sävyttämiä
 - auktoriteetteja on vaikeaa ymmärtää
- unihäiriöt ovat tavallisia, vuorokausirytmä voi mennä helposti sekaisin

Arjen hallinnan pulmakohtia

- sosiaalisten suhteiden puute, erakoituminen
- “kaaos” kotona; siivous, ruoka, laskut
- virastoasiointi ja kaavakkeiden täyttäminen hyvin hankalaa useille
- opiskelu ja työskentely samaan aikaan vaikeaa: taloudelliset vaikeudet
- stressi lisää hankalia oireita (--> päihdeongelmat, masennus yms.)
- erityismielenkiinnon kohde tai rutiinit voivat viedä huomion opinnoista tai töistä

Pari sanaa esteettömyydestä

**”JOKAINEN HENKILÖ OMINAISUUKSISTAAN
RIIPPUMATTA PYSTYY TOIMIMAAN
YMPÄRISTÖSSÄÄN YHDENVERTAISESTI
MUIDEN KANSSA”**

(Lähde: Pääkkölä, Eija 2004. Kohti esteetöntä yliopistoa.

Pro Gradu –tutkimus. Erityispedagogiikan laitos. Jyväskylän Yliopisto)

FYYSINEN ESTEETTÖMYYS:

- rakennustilat, opetustilat, ulkotilat

SOSIAALINEN ESTEETTÖMYYS:

- ihmiset, kanssakäyminen, arvostukset, normit

PSYYKKINEN ESTEETTÖMYYS:

- fyysisestä ja sosiaalisesta ympäristöstä välittyvä tieto ja kokemukset

Kouluikäinen AS-lapsi?

*** AS diagnosoidaan usein vasta lapsen aloitettua koulunkäynnin →**

kouluympäristössä perhepiirissä näkymättömät vaikeudet tulevat havaituksi

ja ympäristö alkaa reagoida, lapsi ”jää kiinni”

*** Usein vaikeuksia ei huomata kuitenkaan heti →**

AS-lapsi saattaa menestyä kouluaineissa jopa erinomaisesti ja olla tiedollisissa valmiuksissa ikätovereitaan edellä. Lapsi voi kuitenkin olla samalla emotionaalisesti hyvin herkkä ja käyttäytyä sopimattomasti, epäkypsästi ja aggressiivisesti. Myös arjen perustaidot ja ”maalaisjärki” voivat olla hukassa.

Apuja AS-oppilaan tukemiseksi

-> opettajan asiantuntemus ja kyky huomioida oppilas yksilönä

-> sopivat luokkatilat, riittävän pienet ryhmäkoot

-> koulun henkilökunnan, vanhempien ja hoitavien tahojen tiivis yhteistyö ja avoin, rehellinen kommunikaatio

- säännöllinen lukujärjestys, kuvallinen päiväjärjestys, päivän jäsentäminen kuvallisen kalenterin avulla
 - siirtymätilanteiden ja muutosten ennakointi
- opetuksen selkeys ja lapsen omaa toiminnanohjausta tukeva rakenne
 - vaatimukset sopeutettava lapsen todellisiin kykyihin ja taitoihin
 - sosiaalisten taitojen harjoittelu esim. sosiaalisten tarinoiden avulla

Vinkkejä kouluympäristöön (1)

Kommunikoinnin selkeyttäminen

Visualisointi - Strukturointi

Aistipoikkeavuuksien huomiointi ”tosissaan”

Tiedonhankinta autismin kirjosta

Sosiaalisten tilanteiden harjoittelemine/harjaannuttaminen

Vanhempien ohjeet ja neuvot kodin arjesta ja pulmatilanteista

Erilaisuuden ymmärtäminen ja ”ymmärrättäminen”

Kiusaamiseen puuttuminen järjestelmällisesti ja jämäkästi

Vinkkejä kouluympäristöön (2)

Hanki lisää TIETOA, ota AISTIPOIKKEAVUUDET vakavasti; äänet, valot, lämpötila, materiaalit...

Selvitä henkilön todelliset VOIMAVARAT, opeta oppilasta RENTOUTUMAAN

Selvitä henkilön oma OPPIMISTYYLI

PALKITSE yksilöllisesti, opeta VASTUUTA ja anna vastuutehtäviä

Selkeytä tarvittaessa KOMMUNIKOINTIA (hitaus, aika ymmärtää jne.)

Ole järjestelmällinen ja JOHDONMUKAINEN

Puhu ASIA KERRALLAAN (yksi loppuun ennen toisen aloittamista)

VISUALISOI; havainnollista puhetta esineillä, kuvilla, teksteillä

STRUKTUROI; mitä, missä, milloin, kauanko, kenen kanssa, mitä sitten?

Kehota ja MUISTUTA, tee SOPIMUKSIA ja kompromisseja

Hyödynnä kiinnostuksen kohteita, tuo VAHVUUDET esille aidosti

Käytä kalentereita, kelloja yms. ajan havainnollistamiseen

Harjoita (TYÖ)muistia, tee kirjallisia ja kuvitettuja OHJEITA

Ennakoi tilanteita, siirtymävaiheita, syy-seuraussuhteita

Harjoittele SOSIAALISIA TILANTEITA; sosiaaliset tarinat, piirtäminen, sarjakuvat, filmit, draama

Vinkkejä kouluympäristöön (3)

PUHU SELKEÄSTI

- Puhu riittävän hitaasti ja anna aikaa ymmärtää
- Etene asioiden käsittelyssä järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti
- Puhu yksi asia loppuun ennen uutta asiaa
- Kuuntele autismin kirjon henkilön puheen faktoja, älä ota kommentteja tunteella ja henkilökohtaisesti
- Tee tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä ja varmista että puheesi on ymmärretty
- Kehitä systemaattisesti kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitoja
- Anna mahdollisimman selkeät ohjeet tehtäviin

VISUALISOI

- Havainnollista puhettasi esineillä, kuvilla ja teksteillä
- Käytä värejä ja kuvia tilojen ja toimintojen hahmottamiseen

STRUKTUROI

- Vastaa kysymyksiin **Mitä? Missä? Milloin? Miten kauan? Kenen kanssa? Mitä toiminnan jälkeen?**
 - Tee yksilöllisiä päivä- ja tehtäväjärjestyksiä
 - Strukturoikaa tekemisiä yhdessä
 - Kehota ja muistuta
 - Hyödynnä kiinnostuksen kohteita
 - Käytä kalentereita, kelloja (tiimalasit, munakellot), kännykkää, lukujärjestyksiä jne.
 - Harjoita työmuistia
 - Ennakoi tilanteiden syy- ja seuraussuhteita
 - Tee kirjallisia ja kuvitettuja ohjeita

Vinkkejä kouluympäristöön (4)

OTA AISTIPOIKKEAVUUDET VAKAVASTI:

- Salli korvatulpat, sermit, aurinkolasit, korvalappustereot ym.
- Kiinnitä huomiota ääniin, materiaaleihin, lämpötilaan, valoihin, hajuihin, väreihin yms.
- Huomioi oma äänenkäyttösi
- Ota henkilön erityistarpeet huomioon fyysisessä ympäristössä
- Opetta rentoutumaan
- Järjestä palautumismahdollisuudet

Hanki lisää tietoa autismin kirjosta, sillä neurologiset vaikeudet ovat todellisia!

SELVITÄ HENKILÖN TODELLISET VOIMAVARAT ARVIOINTIEN AVULLA

- Anna henkilön käyttää omaa oppimistyyliään.
- Anna yksilöllisiä, konkreettisia palkkioita

HARJOITTELE SOSIAALISIA TILANTEITA JA TOIMIVAA KÄYTTÄYTYMISTÄ NIISSÄ

- Käytä sosiaalisia tarinoita, sarjakuvia, filmejä, draamaa jne.
- Tee yhteisiä sopimuksia ja kompromisseja
 - Tuo vahvuudet aidosti esille
- Opetta vastuuta ja anna vastuutehtäviä
- Koulussa ja työelämässä saadut arkielämäntaidot ovat ratkaisevia aikuiselämässä

KERTAUSTA (1)

ASPERGER-LAPSELLA VOI OLLA:

- puutteelliset sosiaaliset taidot
- vähän ystäviä
- poikkeava katsekontakti
- epätasainen kykyprofiili
- erityinen, ehkä poikkeava kiinnostuksen kohde
- taipumus tulkita sanottua kirjaimellisesti
- tarkkaavuusongelmia
- ongelmia impulssikontrollin kanssa
- aggressiivista tai syrjäänvetäytyvää käytöstä
- rutiineihin tarrautumista
- kömpelyyttä
- erilaisuutta aistitoiminnoissa

HÄNEN ON EHKÄ VAIKEAA:

- lukea kehonkieltä ja muuta sanatonta viestintää
- asettua toisen asemaan
- hahmottaa kokonaisuuksia
- ohjata toimintaansa
- ajatella joustavasti
- huolehtia tavaroistaan
- olla keskeyttämättä muita
- kestää muutoksia, epäonnistumista tai kritiikkiä
- olla muiden seurassa tauolla

- luoda oppimista tukevat olosuhteet
 - kirjata ja seurata hänen edistymistään
 - auttaa suunnittelemaan ajankäyttöä
 - tehdä sopimuksia
 - havainnollistaa sääntöjä
 - olla kannustava ja välttää kritiikkiä
 - antaa rehellistä palautetta
 - antaa palkkioita
 - jakaa tehtäviä pienempiin osiin
 - antaa ohjeita yksi kerrallaan kirjallisina tai kuvina
 - puhua suoraa, konkreettista kieltä
- käyttää kuvia ohjauksessa
 - opettaa ”kädestä pitäen”
 - noudattaa selkeää rakennetta päivissä ja tehtävissä
 - käyttää apunasi kalentereita ja kelloa
 - rohkaista häntä pyytämään apua
 - sopia tietystä merkistä, jonka henkilö voi näyttää tarvitessaan apua
 - harjoitella tunnetaitoja
 - käyttää Autismi- ja Aspergerliiton materiaaleja

TYÖSKENTELYSSÄ AUTISMIN KIRJO VOI NÄKYÄ:

- kommunikaatiossa
- vuorovaikutuksessa
- sosiaalisissa tilanteissa
- käyttäytymisen erikoisuuksissa ja stereotypioissa
- aistitoiminnoissa
- motoriikassa
- temperamentissa ja tunteiden ilmaisussa
- oman toiminnan ohjauksessa
- yleensä oppimisessa.

KERTAUSTA

(3)

AS-HENKILÖN PULMAKOHTIA OVAT

- kielen kirjaimellinen ymmärtäminen ja tulkinta
- monotoninen puhe
- vähäiset ilmeet
- toisen puheen keskeyttäminen ja päälle puhuminen
- haastava käyttäytyminen
- heikko työmuisti
- juuttuminen paikkaan, asiaan, rituaaleihin tai rutiineihin
- valikoiva kiinnostus ja vangitsevat kiinnostuksen kohteet
- hitaasti kehittyvä empaattisuus ja sosiaalinen selviytyminen
- erilainen havaitseminen
- ongelmat motorisissa suorituksissa
- automatisoituneet toiminnot
- aistien poikkeavuus, yli- ja aliherkkyydet.

KERTAUSTA (4)

HENKILÖLLÄ ON MYÖS ERITYISIÄ VOIMAVAROJA JA VAHVUUKSIA:

- hyvä muisti
- paneutuminen omiin kiinnostuksenkohteisiin
- omaperäinen ilmaisu ja näkemys ympäristöstä
 - rehellisyys
 - oikeudenmukaisuus
 - lainkuuliaisuus
- sääntöjen noudattaminen
- aistien erilaisuus, herkkyydet
 - visuaalisuus
 - loogisuus
 - luovuus
- erityiset lahjakkuuden alueet
 - tunnollisuus
 - ideoiden runsaus
 - kyky uppoutua asioihin
 - kiinnostus faktatietoihin
- tarkka yksityiskohtien havaitseminen
 - omaperäinen huumorintaju
- kyky hahmottaa tietokoneen logiikkaa
 - taito työskennellä perusteellisesti ja yksityiskohtiin keskittyen.

AUTISMIKIRJON HENKILÖN VOI OLLA VAIKEAA:

- tulkita muiden ilmeitä ja eleitä
- ymmärtää sosiaalisia tilanteita
- kestää muutoksia
- odottaa vuoroaan
- kestää epäonnistumista ja kritiikkiä
- sietää häviämistä
- hahmottaa ajankäyttöä ja ajan merkitystä
- tunnistaa kasvoja.

Apuja AS-lapsen tukemiseksi

Useimmat oppivat ensisijaisesti visuaalisesti, mitä kannattaa hyödyntää

Vahvuuksien tukeminen ja kannustaminen tärkeää itsetunnolle!

Lasta kannattaa kannustaa käyttämään lahjojaan (yleis)hyödyllisellä tavalla

Kaikenlainen epämääräisyys ja tulkinnanvaraisuus tehtävänannossa ja ohjeissa häiritsee...

Informaation prosessointiin tulee antaa riittävästi aikaa

Tukikeinoja lapsille ja nuorille

- > varhainen tunnistaminen ja diagnosointi
- > kuntoutuksen varhainen aloittaminen
- > vanhempien tiivis ja kuunteleva ohjaaminen
- > kommunikation kehittäminen visuaalisin keinoin
- > sosiaalisten- ja tunnetaitojen kehittäminen
- > aistimusten säätelyn kehittäminen
(Moilanen ym. 2012)

Tukikeinoja jatkuu...

- asiantuntemus ja kyky huomioida henkilö yksilönä

- vanhempien ja hoitavien tahojen tiivis yhteistyö ja avoin, rehellinen kommunikaatio
- siirtymätilanteiden ja muutosten ennakointi
- vaatimukset sopeutettava todellisiin kykyihin ja taitoihin
- sosiaalisten taitojen tietoinen harjoittelu
- useimmat oppivat ensisijaisesti visuaalisesti, mitä kannattaa hyödyntää
- abstraktien asioiden (esim. matematiikka) tekeminen konkreettiseksi visuaalisuuden kautta
- ohjeiden antaminen kirjallisina

Tukikeinoja kertauksena...

Vahvuuksien tukeminen ja kannustaminen tärkeää itsetunnolle (minäkuva)

Kaikenlainen epämääräisyys ja tulkinnanvaraisuus tehtävänannossa ja ohjeissa häiritsee (esim. kielikuvat, kirjoittamattomat säännöt)

- *oleellista tietää mitä tehdään, missä järjestyksessä, kuinka kauan aikaa tehtävään on varattu ja mitä välineitä tarvitaan*
- *vähänkin laajemmat tehtävät kannattaa purkaa osatehtäviksi*

Informaation prosessointiin tulee antaa riittävästi aikaa!

TUKIMATERIAALIA MINÄKUVAN VAHVISTAMISEEN JA OMAN IDENTITEETIN KEHITTÄMISEEN

Faherty, Catherine 2000:

Autismi/Aspergerin oireyhtymä. Mitä se merkitsee minulle? Ideoita strukturoitua opetusta varten kotiin ja kouluun. Autismi- ja Aspergerliitto ry (käännös).

Vermeulen, Peter 2001:

Olen jotakin erityistä. Kuinka kertoa lapsille ja nuorille heidän autismistaan tai Aspergerin oireyhtymästään? Haukkarannan koulun julkaisuja (käännös)

LÖYTYISIKÖ JOSKUS

SOPIVA TYÖ & TOIMEENTULO?

(Aslak Rantakokko mukaellen, Sihvonen, Janne 2007)

- ei vaadita erityisesti kommunikatiivisia taitoja
- aisteihin perustuvat ärsykkeet vähäisiä
- työllä on selkeät vaiheet ja tavoitteet
- työympäristössä muutoksia vain vähän ja ne ovat hallittuja ja hyvin valmisteltuja
- työ edellyttää yksityiskohtiin paneutumista

Oletko yhden asian osaaja, joka hallitset
alasi suvereenisti?

Ovatko aistisi valppaita havaitsemaan
pienetkin tekniset poikkeamat?

Pystytkö työskentelemään intensiivisesti
kaikkiesi työlle antaen?

Pidätkö yksin työskentelystä?

Tervetuloa osaavaan joukkoomme, jossa jokaisella työntekijällä on oma tarkka tehtäväkuva. Tarjoamme rauhallisen työhuoneen käyttöösi. Arvostamme pikkutarkkaa työskentelyä ja sitä, että työaika käytetään tehokkaasti. Maksamme bonusta siitä, että työaika ei käytetä kahvihuoneessa seurusteluun. Tehtävän hyvä hoitaminen edellyttää henkilöltä Aspergerin ominaisuuksia.

OSAAJA TUTKIMUSYKSIKKÖÖN

A. Kippola, 2007

(työ)elämässä

- > riittävä ja voimakas tuki kotoa
 - > työpaikan ja työtehtävien säännöt SELKEITÄ ja yksityiskohtaisen TARKKOJA
-
- > perusteellinen perehdytys omaan tehtävään ja työn sisältöön
 - > hyvä kokonaiskuva työstä
 - > oma rauha ja oma tahti työnteossa mahdollista
 - > tuntee itsensä hyödylliseksi työssään ja työtään tekemällä
 - > työssä voi käyttää luovuuttaan
 - > tuntee tekevänsä jotain merkityksellistä
 - > esimies-alainen –suhteet ovat selkeät
 - > erehtyminen on sallittua = yrittäminen ja erehdys
 - > työyhteisö on ”rennon asiallinen”, mutta ei ”kuiva” 😊
 - > työpaikka ja työtehtävät ovat sellaisia, johon OIKEASTI ja TODELLA sopii sekä erityisyytensä että osaamisensa puolesta

HAASTAVA KÄYTÖS - LYHYT VERSIO

Negatiivinen käyttäytyminen, häiriökäyttäytyminen, haasteellinen käyttäytyminen, vaikea käyttäytyminen, sosiaalisesti sopimaton käytös, pahatapaisuus, poikkeava käytös, ongelmakäytös, sosiaalisesti sopimaton käytös jne.

Henkilö ”haastaa” käyttöksellään ympäristönsä

Haaste = nähdä käyttäytymisen taakse, pinnan alle (jäävuori)

Peeters, Theo:

” Käyttäytymisongelmat ovat jäävuoren huippu ja yritys kertoa jotakin. Moninkertaisesti suurempi jäävuoren alaosa ovat ne erilaiset ja näkymättömät syyt, joista haastava käyttäytyminen johtuu.”

Esimerkkejä

- Lyöminen, huitaisut , nipistäminen, hiuksista vetäminen
- Sylkeminen, irvistely
- Esineiden, kalusteiden heittäminen
- Kiroaminen, nimittely, huuteleminen
- Pakkotoiminnat (samaa toimintaa jätetään toistamaan... juuttuminen)
- Jankuttaminen , ääntely
- Passiivisuus, nukkuminen, kieltäytyminen

Haastava käytös

– mahdollisia syitä:

- sairaudet, lääkitysmuutokset
- aistitoimintojen erilaisuus, epätavallinen aistitoiminta, epätavallisten aistiärsykkeiden tarve, aistipoikkeavuudet
- heikko tietoisuus oman toiminnan vaikutuksista ympäristöön
- kommunikation ongelmat, vaikeus ymmärtää sosiaalisia tilanteita
- oman toiminnan ohjaamisen ja organisoinnin vaikeudet
- fyysiset syyt, kipu, pelko, stressi (mitta täyttyy), juuttuminen, wc-hätä, nälkä, jano, väsymys, verensokerin vaihtelut jne.
- turvattomuus, itsetunnon heikkous, epävarmuus
- tunteiden tunnistamisen ja käsittelyn pulmat

Ensiapua arjen tilanteisiin

Luo yleissilmäys – jos huomaat hermostuneisuutta, älä vaadi niin paljon.

Anna selkeää tietoa tulevasta – mitä, missä, kuka, milloin, kenen kanssa.

Selvitä syy-seuraus –yhteydet ymmärrettäväsi.

Ilmaise asiat selkeästi ja korosta onnistumisia – vältä ”puheripulia”.

Tee toimintaohjeita.

Pidä ”selvät sävelet” –keskustele, piirrä ja kerro seuraukset teoista ja käyttäytymisestä eri tilanteissa.

Ensiapua arjen tilanteisiin jatkuu...

Tarjota merkityksellistä toimintaa.

Kehitä positiivinen suhde henkilöön.

Ole johdonmukainen ja määrätietoisen jämerä toiminnassasi.

Opeta uusia taitoja –esim. omien tunnetilojen havainnointi.

Tue yleistä hyvinvointia –liikunta, itsensä ilmaisu taiteen keinoin, rentoutumismenetelmät, hieronta jne.

Ennakoi –valmistele asiat hyvissä ajoin. Anna aikaa miettiä tarvittaessa. Älä puhu tulevasta liian aikaisin jos uudet tilanteet stressaavat.

Anna omaa tilaa –reviiri, oma huone tai paikka rauhoittua/rauhotta.

Mahdollista valinta –anna vaihtoehtoja ja valinnan mahdollisuus.

Tehkää yhteinen sopimus/sopimuksia –mitä voi tehdä ja saa tehdä, mitä ei saa tehdä, mihin voi mennä esimerkiksi rauhoittumaan.

Muista palkkion motivoiva vaikutus!

Muutosta kohti -5 osviittaa

(Kerola & Sipilä 2007)

SYY-SEURAUSSUHTEEN OPPIMINEN JA OPETTAMINEN

- vastuun ottaminen tekemisistä, tekojeni vaikutus lähiympäristööni

RANGAISTUKSILLA KIELTEISEN KEHITYKSEN KEHÄLLE

- erityistä tukea tarvitseva henkilö on kokenut pienestä pitäen epäonnistumisia

PALKKIOILLA MYÖNTEISEN KEHITYKSEN KEHÄLLE

- pienet ja konkreettiset teot, tapahtumat ja hetket, konkreettinen palkitsemisen kohde ja selkeä, ymmärrettävä palkkio

KATSEEN JA HUOMION ANTAMISEN VALTAVA TEHO

- tehokkain kasvatuksen keino on katseella annettu huomio

EI-SANAN KÄYTÖN TIETOINEN VÄHENTÄMINEN

- kieltojen ja moitteiden varasto on valtava jo ennestään

Keinoja muutokseen: (Kerola & Sipilä 2007)

1. YHTEISET PELISÄÄNNÖT

2. RENTOUTUMISEN OPPIMINEN

3. YMPÄRISTÖN MUUTTAMINEN

4. VUOROKAUSIRYTMIN SELKIINNYTTÄMINEN

5. AISTITOIMINTOJEN ERILAISUUDEN HUOMIOIMINEN

6. STRUKTUROINTI

7. ENNAKOINTI

8. KOMMUNIKOINNIN KEHITTÄMINEN

Keinoja muutokseen (2):

9. VISUALISOINTI

10. NOPEA PIIRTÄMINEN

11. SOSIAALISET TARINAT

12. SOPIMUKSET JA SÄÄNNÖT

13. LIIKUNTA

14. TERVEYDENHOITO

15. PALKITSEVUUS

16. RIITTÄVÄ MIELEKÄS TOIMINTA

AUTISMIN KIRJON HENKILÖN HYVÄ KOHTAAMINEN

Hyvä kohtaaminen auttaa onnistumaan arkielämässä ja helpottaa kanssakäymistä.

Selvitä aluksi, **miten AS-henkilö kommunikoi.**

Henkilö itse, omaiset tai muut AS-henkilön tuntevat ovat parhaita asiantuntijoita.
Kommunikoi selkeästi, käytä konkreettista kieltä, kuvia ja kirjoitettuja ohjeita.

Noudata kommunikoinnissa **selkeää vuorottelua.**
Ole rauhallinen, **ystävällinen ja määrätietoinen.**

Poista ylimääräiset ärsykkeet (melu, valo, hajut, liika lämpö).
Vältä turhaa puhetta, **hiljaisuus voi tarkoittaa hidasta prosessointia.**

Älä tulkitse – kyseessä ei ehkä ole uhma, itsekkyyys tai paha tahto.

Ole suora, selkeä JA MÄÄRÄTIETAINEN, varmista, että asiasi on ymmärretty.

Ota huomioon **myös fyysinen etäisyys.**

”EVÄÄT MIELEKKÄÄSEEN ELÄMÄÄN”

1. rakastavat, huolehtivat ja välittävät vanhemmat

2. ammattilainen, jolla on sydän paikallaan

3. vahva oma itsetunto, identiteetti, minäkuva, luja luonne, sisukkuus, periksi antamattomuus

Lähde: aikuiset ASD-henkilöt ympäri maailman 2006-2013

LÄHDELUETTELO:

- ADHD-liitto ry, Barnvårdsföreningen i Finland r.f., ADHD-keskus 2011. Arki toimimaan – vinkkejä lapsen myönteiseen tukemiseen. Kirjapaino Uusimaa. Porvoo.
- Aine, Marjo-Riitta 2008. Autismin varhainen toteaminen. Luento 7.10.2008. Autistisen lapsen varhaiskuntoutus. Lapin keskussairaala. Lastenneurologian yksikkö.
- Andersson, Birgitta 2000. Sosiaaliset tarinat ja sarjakuvitettu keskustelu. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.
- Annu –pakko nauraa. Autismi ensitieto DVD 2006. Autismi- ja Aspergerliitto ry. Helsinki.
- Arvio, Maria 2015. Luento Autismin Talvipäivillä, Lahti.
- Asunta & Nissinen 2004. Liikuntakerho Asperger-lapsen oppimis- ja opetusympäristönä.
- Attwood, Tony 2007. Aspergerin oireyhtymä lapsuudesta aikuisuuteen. Kehitysvammaliitto & Oppimateriaalikeskus OPIKE 2012. Solver Palvelut Oy. Kouvola.
- Attwood, Tony 1998. Aspergerin oireyhtymä. Opas vanhemmille ja asiantuntijoille. Kopijyvä, Jyväskylä.
- AUKES – autismin kirjon henkilöiden siirtymävaiheet. Käsikirja työntekijöiden käyttöön. PAKKI-hanke 2009. Waasa Graphcis Oy. Seinäjoki.
- AUKES –autismin kirjon henkilöiden siirtymävaiheet. Käsikirja perheille. PAKKI-hanke 2009. Waasa Graphics Oy. Seinäjoki.
- Autismi- ja Aspergerliitto ry, Autismin kirjo tutuksi –koulutussarja 1-6, 1-8, 1-10. 2010, 2011,2012
- Autismi- ja Aspergerliitto ry 2009. Aistien kokeminen. Catherine Fahertyn työkirjasta koonnut Leena Schopp.
- Ayres, A.Jean 2005. Aistimusten aallokossa. Sensorisen integraation häiriö ja terapia. PS-kustannus 2008. WS Bookwell Oy. Juva.
- Avellan, Anne & Lepistö, Tuulia 2008, 2011. VARHIS DVD ja opaskirja. Opas pienten autististen lasten varhaiskuntoutukseen. Helsinki.
- Backman 1998. Kohtaan työssäni autistisen lapsen. Opaskirja päiväkoti- ja kouluavustajille sekä muille autististen lasten kanssa työskenteleville.
- Bailey, Anthony J. 2010. Genetics of Autism. Luentomateriaali. Oulun Yliopistollinen sairaala. Lastenpsykiatrian klinikka.
- Ehlers, Stephan & Gillberg, Christopher 1997. Aspergerin syndrooma – yleiskatsaus. Suomen autismiyhdistys ry. Helsinki.
- Faherty, Catherine 2000. Autismi/Aspergerin oireyhtymä. Mitä se merkitsee minulle? Oulun Yliopistopaino, Oulu.
- Fredriksson, Jan-Mikael 2009. Hajamielisiä professorinalkuja. Asperger-opiskelijan näkökulma. Luentomateriaali.
- Fredriksson, Jan-Mikael 2010. Autismikulttuuri. Luentomateriaali. Autismin Talvipäivät. Pori.
- Gillberg, Christopher 1997. Nörtti, nero vai normaali? Aspergerin oireyhtymä lapsilla, nuorilla ja aikuisilla. Gummerus Kirjapaino. Jyväskylä.
- Gerland, Gunilla 1997. Det är bra att fråga...om Asperger syndrom och högfungerande autism. Cura AB. Sverige.
- Gerland, Gunilla 2000. Finding Out About Asperger Syndrome, High Functioning Autism and PDD. Jessica Kingsley Publishers. London.
- Greene, Ross 2008. Koulun hukkaamat lapset. Opas käytösongelmaisten lasten auttamiseksi. WS Bookwell Oy. Porvoo.
- Haapea, Miia & Volotinen, Marjukka 2006. KASI-projekti. Oulun Diakonissalaitos. Arki haltuun. Itsestä huolehtiminen ja kotielämä.
- Heikura-Pulkkinen, Ulla & Kujanpää, Sari 2006. Sosiaaliset kuvatarinat. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Helander, Heli 2007. ADHD-Autismi/Asperger-Dysfasia. Luentomateriaali. Tornio 15.10.2007.
- Hiljanen, Raija 2010. Luentomateriaali. Autismin kirjon diagnoosit tänään. Autismin talvipäivät. Pori.
- Hyytiäinen, Merja & Kokko, Leena & Mäki, Maiju & Pietiläinen, Erja & Virtanen, Pirkko 2009. Vaikeavammaisten oppilaiden opetus. Esiopetuksesta peruskoulun päättymiseen. Kehitysvammaliitto ry. Oppimateriaalikeskus OPIKE.
- Ikonen, Oiva (toim.) 1998. Autismi –teoriasta käytäntöön. WSOY – Kirjapainoyksikkö, Juva.

Ikonen, Oiva 2000. Oppimisvalmiudet ja opetus. PS-kustannus, Jyväskylä.

Ikonen, Oiva & Krogerus, Ansaliina 2009. Ainutkertainen oppija. Erilaisuuden ymmärtäminen ja kohtaaminen. WS Bookwell Oy. Juva.

Isojärvi, Päivi & Ruokonen, Tommi 2001. Työnhakijan työkirja. Työnhakuopas Mielenterveyskuntoutujille. Raahen kirjapaino 2001.

Ives, Martine 2002. Mitä on Aspergerin syndrooma? Opas nuorille. Autismi- ja Aspergerliitto ry. Helsinki.

Jokiharju, Kukkurainen, Kulmala & Rantanen 1995. Autisti avaa koulun oven.

Kerola 2001 (toim.). Struktuuria opetukseen.

Kerola, Kyllikki & Kujanpää, Sari & Timonen, Tero 2000. Autismikuntoutus. WS-Bookwell Oy, Juva.

Kerola, Kyllikki & Sipilä, Anna-Kaisa 2007. Haastava käyttäytyminen. Syitä ja muutoksen mahdollisuuksia. Kalevaprint Oy. Oulu

Kerola, Kyllikki & Kujanpää, Sari & Timonen, Tero 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. WS Bookwell. Juva.

Kielinen, Marko 1999. Aspergerin syndrooma. Kouluikäisen Asperger-lapsen kasvun tukeminen. Hakapaino Oy, Helsinki.

Kielinen, Marko 2006. Aspergerin oireyhtymä. Luento Tiirismaan koululla 19.9.2006.

Kielinen, Marko 2008. Autismi luultua yleisempää. Luento Oulun Yliopistollisen sairaalan lastenpsykiatrian poliklinikalla 10.1.2008. Oulu.

Kielinen, Marko 2010. Autismin kirjo tänään; tutkimus, diagnosointi, esiintyvyys ja kuntoutus. Luentomateriaali. Autismi-ilta, Kokkola. 4.5.2010. Sosiaali- ja terveysoppilaitos.

Kielinen, Marko 2012. Autismin kirjon häiriöt arjessa. Luento PPSHP Psykiatrian tulosalue 8.11.2012.

Kippola-Pääkkönen, Anu. Neuropsykiatriset vahvuudet ja haasteet työllistymisessä. Luentomateriaali. Oulu 7.9.2007.

Kuulasmaa, Antti 2003. Aspergerin oireyhtymä: hoito ja kuntoutus. Luentomateriaali. Kittilä 15.8.2003.

Kuulasmaa, Antti 2009. ASD, AD & ADHD. Luentomateriaali. Rovaniemi.

Kujanpää, Sari & Norvapalo, Päivi 1998. Ensitieto autismista. Autistien palvelukeskus. Haukarannan koulu. Jyväskylä.

Larchez, Michéle & Treiber, Francis 2002. Ystävänä Aapo, jolla on autismi. Autismi- ja Aspergerliitto ry. Helsinki.

Laaksonen, Elina 2005. Esteetön opiskelu yliopistoissa. Opetusministeriön julkaisuja 2005:6. Murto, P. (toim.) 1999. Lämsä, Osmo. Haastattelu. Neuropsykiatriset vahvuudet ja haasteet työllistymisessä. Oulu 7.9.2007.

Manninen, Heikki 2006. Tuoreet työllistämistutkimukset osoittavat: Työnantajayhteistyötä tiivistettävä. VATES-info 3/2006.

Moilanen, Irma & Mattila, Marja-Leena & Loukusa Soile & Kielinen Marko 2012. Autismikirjon häiriöt lapsilla ja nuorilla. Katsaus. Duodecim 2012;128:1453-62.

Murto, P., Naukkarinen, A. & Saloviita, T. (toim.) 2001. Inklusion haaste koululle. Oikeus yhdessä oppimiseen. PS-Kustannus Oy. Jyväskylä.

Määttä, P. 1999. Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Atena-kustannus Oy. Jyväskylä.

Niemelä, Asko. Luentomateriaali. Neuropsykiatriset vahvuudet ja haasteet työllistymisessä. Oulu 7.9.2007.

Niemelä, Asko. Luentomateriaali. Neuropsykiatrisen potilaan tunnistaminen. KASI-koulutustilaisuus. Oulu 22.1.2010.

Niemelä, Asko. Luentomateriaali. Neuropsykiatriset rinnakkaisdiagnoosit. KASI-koulutustilaisuus. Oulu 22.1.2010.

Niemelä, Asko. Luentomateriaali. Psykkisten häiriöiden merkitys neuropsykiatristen asiakkaiden kuntoutuksessa. KASI-koulutussarja 15.10.2010.

Nieminen & Rautakallio 2003. Luokkatoveri-ohjelma. Asperger-lapsen tukeminen koulussa.

Nieminen, Sanniina & Rautakallio, Mikko 2003. Aspergerin oireyhtymä. Teoksessa Sipilä, Inna-Mari & Mäkelä, Katariina (toim.). Luokkatoveri-ohjelma. Asperger-lapsen tukeminen koulussa. Hakapaino Oy, Helsinki.

Nylander, Lena 2010. Autismin kirjo aikuisiällä –kysymyksiä ja vastauksia. Autismi- ja Aspergerliitto ry. Helsinki.

Numminen, Heli 2008. Visuaalinen hahmottaminen ja sen vaikeuksien merkitys oppimiselle. Luento juhlaopintopäivillä.

- Opetushallitus. Valtion erityiskoulut palvelevat. Painotalo Auranen Oy, Forssa 2002.
- Opetushallitus. Autistien työhön ja itsenäiseen elämään valmentava opetus ja ohjaus. Moniste 19/2000. Edita Oy. Helsinki.
- Ozonoff, Sally & Dawson, Geraldine & McPartland, James 2008. Aspergerin syndrooma ja hyvätasoinen Autismi. Opas vanhemmille. UNIPress. Suomi.
- Ozonoff, Sally & Young, Gregory S. & Carter, Alice jne. Recurrence Risk for Autism Spectrum Disorders: A Baby Siblings Research Consortium Study. Pediatrics Volume 128, Number 2, September 2011.
- Palomäki-Jägerroos, Tuula 2006. Nuorten neuropsykiatriset erityisvaikeudet. Luento Turussa Näe ja Tue! –seminaarissa 23.11.2006.
- Projekt Empowerment 2004. Autismi ja Aspergerin oireyhtymä. Toimintarajoite -Miten se vaikuttaa elämääsi? Keili Oy. Vantaa.
- Pukki, Heta 2007. Näkökulmia seksuaalisuuteen autismin kirjolla. Autismikulttuuri, tutkimustieto ja seksuaalisuuskasvatus. Offsetpaino Westman Oy. Kotka.
-
- Pukki, Heta 2009. Peruskoulun jälkeisiä mahdollisuuksia autismin kirjon nuorille. Power Point –esitys.
- Pukki, Heta 2010. Luentomateriaali. Perustietoa autismista ja oppimisesta. Kyllin hyvä tuettu elämä-projektin koulutus 24.9.2010. Helsinki.
- Pukki-Andrews, Heta 2000. Työllistymisen ja työssä selviytymisen edistäminen autismista ja Aspergerin syndroomasta kärsivillä ihmisillä. Autismilehti 2/2000.
- Pukki-Andrews, Heta 2008. Autismin kirjon kouluttajakoulutusmateriaali. Osat 1-6.
- Pukki-Andrews, Heta 2007. Autismin kirjo; opiskelun ja työelämän haasteet. Luento. Kouvola.
- Pääkkölä, Eija 2004. Kohti esteetöntä yliopistoa. Opiskelijoiden kokemuksia Jyväskylän yliopiston opiskeluympäristöstä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, erityispedagogiikan laitos.
- Rantakokko, Aslak & Repola, Hannele (toim.) 2008. Työnhaun työkirja autismin kirjon henkilöille. Oulu.
- Saari, Katriina & Pulkkinen, Maria 2010. Tule, tule hyvä kakku. Kuvitettuja toimintaohjeita lapsen arkeen. Helsinki.
- Saha, Sari 2004, 2005, 2006, 2007. Luentoja. Aluesihteerin, Pohjois-Suomi. Autismi- ja Aspergerliitto ry.
- Sainsbury, Claire 2000. Martian in the Playground. Understanding the schoolchild with Asperger's syndrome. The Book Factory, London.
- Sariola, Leena (toim.) 2005. Tuettu työllistyminen. Näkökulmia tuetun työllistymisen työhönvalmennukseen. Virma Oy, Kerava.
- Sihvonen, Janne 2007. Luento koulutuksessa "Asperger-aikuinen työelämässä" 20.11.2007. Pori.
- Sihvonen, Janne 2010. Autismin kirjo ja psyykinen hyvinvointi. Luentomateriaali. Autismin Talvipäivät. Pori.
- Sihvonen, Janne 2010. Satakunnan Asperger-tutkimushanke. Luentomateriaali. Autismin Talvipäivät. Pori.
- Sipilä, Anna-Kaisa 2009. Tuettu kommunikointi avustajien käsityksen valossa. Väitöskirja. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Stock-Kranowitz, Carol 2008. Tahatonta tohellusta. Sensorisen integraation häiriö lapsen arkielämässä. 3.painos. WS BookWell Oy. Juva.
- Szegda, Donald & Hokkanen, Erja 2009. Apua arkeen ja aistihäiriöihin. Ohjeita ja kokemuksia erityistä tukea tarvitsevan lapsen kasvattamisesta. Kehitysvammaliitto ry. Oppimateriaalikeskus OPIKE. Helsinki.
- Turja, Heli 2006. Luentomateriaali. Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön KEHRÄ-seminaari. Tampere.
- Vanhala, Raija 2007. Lapsuusiän autismi. Luento.
- Vallikari, Juhani 2005. Arjenhallintaopas. Kalevaprint Oy, Oulu.
- Vermeulen, Peter 2000. Olen jotakin erityistä. Kuinka kertoa lapsille ja nuorille heidän autismistaan tai Aspergerin oireyhtymästään. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Viljamaa, Janne 2009. Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatus. WS BookWell Oy. Juva.
- Virtanen Pirkko (toim.) 2000. Mitä on Aspergerin syndrooma? Opas nuorille. Hakapaino Oy, Helsinki.

Temple Grandin:	”Minun tarinani - ulos autismista.” (1986)
Jenny Lexhed:	”Kun rakkaus ei riitä – erään äidin kamppailu lapsensa puolesta” (2009)
Liisa Laukkarinen:	”Yhden asian mies – Aspergerlapsen kasvu aikuiseksi” (1998)
Mäkelä, Leena:	”Pojat –kotiäidin sotaromaani” (2008)
Portia Iversen:	”Outo poika” (2008)
Eeva Poranen:	”Miro ja meri” (2008)
Iris Johansson:	”Toinen maailma, jonka tunnen –autistin tarina” (2008)
Kyllikki Kerola, Sylvi Santalahti:	”Jukka ja Lauri” (2000)

Muita tiedonlähteitä arkisiin asioihin:

EMPOWERMENT-TOIMIKUNNAN VERKKOLEHTI PUOLTAJA:

<http://www.puoltaja.fi>

**Tv-sarjat ja elokuvat
SOME –yhteisöt ja –ryhmät!**

VERTAISPERHEET:

<http://www.autismiliitto.fi/liitto/vertaisperheet>

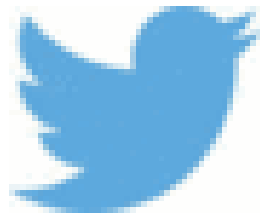
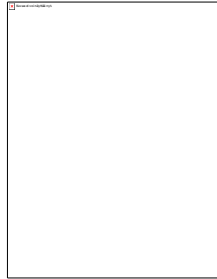
AUTISMI- JA ASPERGERYHDISTYKSET:

<http://www.autismiliitto.fi/liitto/jasenyhdistykset>

AUTISM NETWORK – AUNE OSAAJAVERKOSTO:

<http://www.autismiliitto.fi/aune-osaajaverkosto/>

AUTISMI- JA ASPERGERLIITTO RY

**Pohjois-Suomen Autismikirjo ry,
Puheenjohtaja Terhi Määttä**

**Keski-Pohjanmaan aluekerho,
Kokkola, Elisa Hietaharju**

**Pohjois-Suomen aluetoimisto, Oulu
Järjestösuunnittelija Marjo Häyry**

<http://autismikirjo.fi/>

**Palveluneuvontaa arkisin MA-KE
klo 12-15 numerossa:
050 467 3130
palveluneuvonta@autismiliitto.fi**